

Kolmandsgårde

Forsiden:

Den Borchske købmandsgård, Algade 12 kom senere i købmand J. L. Schades eje. Ejendommen blev omkring 1908 købt af Andelsselskabet Roskilde Højskolehjem, som havde været hjemløst siden husene på det nuværende Stændertorv, var blevet revet ned.

Roskilde i 1700 tallet var en by med få indbyggere. I 1753 kun 1550 borgere, som hovedsagelig levede af håndværk, dyrkning af byjorden og handel. En samtidig forfatter udtrykker det således: "Købmændene var på deres måde driftige og velhavende, håndværkerne indolente og fattige".

Byen havde inden halvdelen af århundredet var gået, været udsat for pest og 2 store brandkatastrofer. Industrien var ringe: En papirfabrik og et sukkerraffinaderi, og der blev dyrket lidt tobak "som geråder ret vel til bondens brug".

Det var handlen, som den formede sig i købmandsgårdene, der havde den største betydning og gjorde, at dens udøvere regnedes som de betydeligste i byen tituleret "signeur" - blandt dem valgtes borgmesteren og rådmændene, og de udgjorde tillige med de kongelige embedsmænd byens overklasse.

Købmandsfamiliernes betydning for byen er umiskendelig. De skaffede indtægter og arbejdspladser gennem deres virksomhed, som de forstod at holde sammen ved at familierne indgiftede sig i hinanden og derved dannede veritable købmandsdynastier, hvoraf de sidste - det Borchske og det Kornerupske - først klingede af i vort århundrede.

Familien Lange havde været købmænd i Roskilde allerede i nogle år, inden de første af de 2 senere så kendte købmandsfamilier Borch og Kornerup fik borgerskab; for Peder Kornerups vedkommende i 1749. Ved sin død havde han og hans 4 sønner hver en driftig købmandsgård i Roskilde. Foruden de nævnte købmandsfamilier var der slægterne Bruun og Brønne, foruden Aarestrup-familien.

I 1800 tallets midte begyndte Roskilde så småt at komme til kræfter igen. Selvsikkerhed fik byen efter at de rådgivende Stænderforsamlinger for øerne blev placeret i byen på Det kongelige Palæ fra 1836-37. Landets øjne rettedes for første gang i århundreder igen på byen. I 1847 blev jernbanen København-Roskilde åbnet, og meget snart blev Roskilde stabelplads for hele Sjælland. Den yderligere udbygning af jernbanenettet var medvirkende til at styrke Roskildes placering, som trafikknudepunkt. Først henimod slutningen af 1800 tallet begynder en større vækst af Roskilde påny, men det er først et stykke ind i vort århundrede rammerne for byens udstrækning i middelalderen nås og sprænges.

Også i 1800 tallets Roskilde spillede købmandsfamilierne en stor rolle, ikke alene økonomisk, men også kulturelt. Maleren Wilhelm Marstrand og komponisten C. E. F. Weyse dyrkede det stille familieliv blandt embedsmændene og købmændene i Roskilde.

De store købmandsgårde gav i midten af forrige århundrede forretningslivet i Roskilde et helt andet præg, end det har i dag, hvor der hovedsagelig er specialforretninger. Op til 10 forskellige forretninger og virksomheder kunne være indeholdt i en rigtig købmandsgård.

Selve købmandsgården var et stort bygningskompleks, dertil kom de ret store jordtilliggender med mellem 100 og 200 tdr. land. Der blev herfra drevet en kombination af købmands- virksomhed og landbrug. Det sidste medførte at mange købmandsgårde havde malteri, ølbryggeri og brændevinsbrænderi, som igen medførte opfedning af stude på bærmøen eller, som det hed, dranken.

I købmandsforretningen handlede både købstadens borgere og oplandets landbrugere. Landbruget var først og fremmest kornavl, og afgrøden blev afsat gennem købmanden, som til gengæld sørgede for det nødvendigeste indenfor urtekram, vin, isenkram og manufaktur. Desuden havde mange af købmandsgårdene handel med tømmer, tjære og jern.

I dag er der i Roskilde kun få steder tilbage, hvor der er bevaret lidt af de gamle købmandsgårde. Den, der giver det bedste billede er nok Kornerupsgård i Ringstedgade, der, selvom meget er forandret, alligevel giver følelsen af, hvor stor en købmandsgård kunne være. Det, der er bevaret i dag, er den rummelige gårdsplads med rigelig plads til de mange vogne, der skulle være der på en gang. Desuden de ret store pakhusbygninger og lagre. Ud mod Bredgade lå brændevinsbrænderiet og i forlængelse af det studestalden. Hvor Kornerupsvænge er i dag, var købmandens have og på den anden side af Ringstedgade var der flere pakhuse, lagre og den store tømmerplads. Kornerupsgård havde et jordtilliggende på op mod 200 tdr. land.

Da hotel Roar blev nedrevet i 1971 forsvandt nok den bedst bevarede af Roskildes købmandsgårde. Den havde været i slægtten Borchs eje, og den vidnede bedre end nogen anden om, hvordan en virkelig stor købmandsgård var. I dag er det kun muligt gennem billeder at genskabe købmandsgårdens udbredte bygningskompleks, men en rekonstruktion i store træk skulle være mulig.

Ud mod Algade i det smukke forhus lå kramboden med hele det store og brogede udvalg indenfor urtekram, manufaktur og isenkram. Bag butikken var der kontor til købmanden samt lagre, og over butikken var der ligeledes lagre. Midt gennem bygningen

Købmand J. L. Schade blev i 1907 fotograferet af fotograf Kr. Hude på sin gårdsplads. På det øverste billede ses fotografen i arbejde og samtidig ses forhusets bagside og sidelængen mod øst. I forgrunden af billedet står købmanden med ryggen til. På det nederste billede ses resultatet af anstrengelserne og samtidig en del af sidelængen mod vest og tværlængen.

På gårdspladsen var det nødvendigt med et stort trug, hvor gårdens dyr og de besøgende bønders heste kunne blive vandet.

Ud mod Læderstræde havde købmandsgården sin have og denne smukke bagindgang med stengærder og en muret port.

gik en lang gang, som adskilte kramboden fra købmandens lejlighed. For enden af den gang lå folkestuen eller kælderstuen, som var det sted hvor både købmandsgårdens tjenestefolk og de besøgende bønder opholdt sig. Der var et stort folkehold i de gamle købmandsgårde, bedriften var stor, så der skulle mange til for at klare den. I 1850'erne var der i denne købmandsgård følgende i tjeneste: Til butikken 4-5 mand, desuden 1 gartner, 1 herskabskusk, 2 jomfruer og 3 piger. Dertil kom 1 maltgører, 3 mand i brænderiet foruden 2 loftskarle, 3 kørekarle og 2 gårdskarle. Alle disse mennesker var hovedsagelig tilknyttet købmandsforretningen og til brug i den daglige husholdning i købmandsfamilien. Til landbruget var der 1 avlskarl, dertil 3-4 karle, ialt var der beskæftiget omkring 28 personer. Tjenestefolkene havde ikke særlig gode indkvarteringsforhold. Karlene lå 2 og 2 sammen i senge, der var i 2 etager. De blev kaldt "storereder", og pigerne havde yderst spartanske alkover under trappen til 1. sal. Der var hos tjenestefolkene også forskel i rangen, for eksempel var gartneren og herskabskusken på et højere trin på rangstigen, de kunne tillade sig at have deres egen seng, men de måtte dele værelse. Det var i store træk hovedhuset. Til venstre i sidelængen fulgte så køkkenet i nær tilknytning til købmandens lejlighed, derefter brændevinsbrænderiet, og lige op ad det fulgte meget naturligt fedestalden til studene, det var let at lede dranken ind i stalden. Så kom køstalden, vognport og lade. I gården var der også en tværlænge, som var den såkaldte bondestald, og i sidelængen mod øst var der foruden forskellige lagre også herskabsstalden.

Bag tværlængen lå haven med de store skyggefulde træer,

evt. et lille havehus. Mod Læderstræde havde denne købmandsgård et meget smukt stengærde og en stenmur med en rødkalket muret indgang i form af en port.

Købmandsgårdens folkehold og gårdens udseende, som det er skildret her, er i agent Anders Borchs tid, og agenten havde brug for mere plads til lagre. Han ejede "Sukkerhuset", som ikke ret længe havde fungeret som sukkerraffinaderi, og som nu blev brugt til lagerplads, hovedsagelig til korn. For der kom meget korn til Roskildes købmænd. Om efteråret kunne man i Rosenhavestræde og Sct. Olsstræde se lange køer af vogne, der ventede på at losse kornet i "Sukkerhuset".

Der kom korn til agent Borch, ikke alene fra den nærmeste omegn, men også så langt fra som herregårdene i Hornsherred og gårde nær Ringsted, desuden kom der ikke så lidt korn ad søvejen. I "Sukkerhuset" lå der korn helt op til vinduerne på alle de store lofter, i underetagen var der oplagring af brædder. Hermed er agent Borchs ejendomme ikke slut, det skal lige nævnes, at landbrugsjorden til gården udgjorde omkring 150 tdr. land, men i Roskilde by lå også agentens store tømmerplads, som optog hele den ubebyggede grund fra Grønnegade ned ad Hersegade og Store Gråbrødrestræde med Gråbrødre kirkegård som grænse. I dette område lå der også en bondestald.

Som tiden gik antog købmandshandlen andre former. Det var kornhandlen, der først blev forandret, og efterhånden svandt de gamle købmandsgårdes betydning, men i de århundreder i Roskildes historie, i hvilke de fandtes var de en væsentlig årsag til at byen alligevel klarede sig igennem pest og brande. Købmandsgårdene var de økonomiske lyspunkter i de svære tider, deres

ejere var driftige og forstandige mænd, som ved arbejdsomhed og ofte personlig nøjsomhed fik deres forretninger til at blomstre.

Det var en streng skole at drive virksomhed i 1700 tallets Roskilde, de store indtægter kom ikke af sig selv til at begynde med, men havde man oparbejdet en købmandsgård, så var man også i den kreds af borgerskabet, som betød noget i byen. De kongeligt udnævnte embedsmænd var så ubestridte byens ledere, men det var i købmændenes kreds, som før fortalt, at byens styre blev valgt, og en stor indtægt var der at hente for den købmand, som blev forpagter af bytolden, den såkaldte konsumption. Det var også købmændene der kunne få titlen af kongelig agent, de var kaptajner og officerer i borgervæbningen og medlemmer af Roskilde og omegns fugleskydningsselskab, og de forstod at der er andet i livet end penge. Flere af byens købmænd så regelmæssigt kunstnere i deres hjem, de optrådte ikke som mæcener, men som venner, og gennem familien Brønne blev et kunstnerisk talent sikkert overført til de andre familier, for i både Kornerupfamilien og i Borchfamilien var der kunstnere, som f. eks. Jacob Kornerup og Elna Borch. Men andre i slægterne havde det samme talent, omend ikke i så udpræget grad, så dog nok til at udføre nydelige ting, som f. eks. Anders Borch Kornerup. I 1935 skrev Arthur Fang en bog: Den gamle købmandsgård. Her fortælles om bygninger og om livet i en købmandsgård, et liv, som forfatteren selv kender. I novelleform er livet i en stor købmandsgård skildret af M. Goldschmidt i: "Erindringer fra min onkels hus".

Lotte Fang

Salesamlingerne

Roskilde

1978

Holmandsgårde

Roskilde

1978

Holmandsgårde

